

Галина КАРПІНЧУК, канд. філол. наук

ORCID ID: 0000-0003-4088-0084

e-mail: halynakarpinchuk@gmail.com

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Київ, Україна

ДМИТРО БАГАЛІЙ – ПЕРШИЙ ДИРЕКТОР ІНСТИТУТУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ТА ЙОГО ВНЕСОК У ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО

Вступ. Науковий доробок академіка Дмитра Багалія, автора понад 600 історичних досліджень, у галузі літературознавства охоплює всього до півсотні праць. У статті вперше проаналізовано усі шевченкознавчі дослідження Д. Багалія, над якими він працював переважно наприкінці життя.

Методи. Статтю написано із залученням загальнонаукових (аналіз, синтез, опис, узагальнення), історико-літературознавчих, текстологічних, джерелознавчих (біографічний, культурно-історичний, порівняльний, евристичний, критичний) методів.

Результати. З'ясовано напрацювання ученого у виявленні та оприлюдненні документальної шевченкіани, вивченні переказів про поета, окреслено його внесок у встановленні ролі Кирило-Мефодіївського братства в житті та творчості Т. Шевченка. Введено до наукового обігу рецензії на праці Д. Багалія про кирило-мефодіївців.

Висвітлено участь Д. Багалія у появі окремих видань творів поета – "Кобзар" (1918), "Єретик", "Сон. Кавказ: дві поеми" (обидва – 1927). Під час підготовки статті було з'ясовано історію створення 12 малюнків до згаданого "Кобзаря", які виконав малознаний в українському мистецтві Карел Немець.

Окреслено роботу Комітету для організації видання творів Т. Шевченка під керівництвом Д. Багалія. Учений брав у його діяльності безпосередню участь – рецензував восьмий том мистецької спадщини Ол. Новицького, підготовлений для повного зібрання творів поета і художника. До наукового обігу вперше вводиться низка документів з особового архіву Д. Багалія – стаття "Семидесятиріччя смерті Т. Г. Шевченка", автографи до опублікованих праць, протоколи 1929–1930-х років, ділові листи. Усі ці матеріали зберігаються у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (ф. 37).

Розкрито також роль Д. Багалія в організації Інституту Тараса Шевченка, його участь у розвитку шевченкознавства та популяризації творчості поета. Постать дослідника і творця наукового життя висвітлено із залученням спогадів про нього знайомих.

Висновки. Діяльність Дмитра Багалія у шевченкознавстві у порівнянні зі спадщиною ученого-історика – суттєво скромніша і нараховує всього три книги, кілька передмов та понад десять наукових і науково-популярних статей. Як одному з організаторів і першому керівнику Інституту Тараса Шевченка, Д. Багалію разом із співробітниками, попри настійні спроби влади перетворити Інститут в рупор марксистсько-ленінської ідеології, вдалося утвердити авторитет цієї установи та закласти фундамент її розвитку.

Ключові слова: Т. Шевченко, Д. Багалій, документи, перекази, повне зібрання творів, Інститут Тараса Шевченка, шевченкознавство 1920–1930-х років.

Вступ

Наукова спадщина історика, архівіста, музеєзнавця, академіка Дмитра Багалія охоплює понад 600 публікацій. Це монографії, збірники, підручники, статті з історії Слобідської, Лівобережної, Південної України XV–XVIII ст. Значно скромнішим є доробок Д. Багалія у галузі літературознавства і становить всього до півсотні праць. Статті присвячені переважно харківським письменникам і ученим: Петру Гулаку-Артемовському, Григорію Квітці (Основ'яненку), Олександру Потебні, Григорію Данилевському, Миколі Сумцову та ін. Найбільше зусиль в літературознавчій царині Д. Багалій віддав вивченню творчої спадщини Григорія Сковороди. Здобутки дослідника підсумовано у монографії "Український мандрований філософ Г. С. Сковорода" (1926; перевид. 1992), відзначений вищою премією сприяння вченим.

Ще одним із напрямків літературознавства, у якому працював Д. Багалій, було шевченкознавство. **Метою** статті є проаналізувати здобутки вченого у цій галузі науки, висвітлити його роль у заснуванні та перших роках діяльності Інституту Тараса Шевченка.

Огляд літератури. Згадки про організаторську і наукову діяльність Д. Багалія-шевченкознавця містяться у працях В. Кравченка (1999, с. 41), В. Микитася (1995, с. 38–41), В. Юрчука (2012, с. 164–167), збірниках "Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 1926–2001: Сторінки історії, 75" (2003, с. 22–24, 94–96), "Національна академія наук України – 100: головні тенденції розвитку і здобутки: документи і матеріали. Кн. 1" (2018, с. 856–857). Окрему статтю про участь Д. Багалія в організації Інституту Тараса Шевченка надрукувала О. Богдашина (1998, с. 80–82). Здобутки Д. Багалія у шевченкознавстві стисло окреслені у статті, поданій у "Шевченківській енциклопедії" (Ясь, 2012, с. 293).

Методи

Статтю написано із залученням загальнонаукових (аналіз, синтез, опис, узагальнення), історико-літературознавчих, текстологічних, джерелознавчих (біографічний, культурно-історичний, порівняльний, евристичний, критичний) методів.

Результати

Посутнім підґрунтям досліджень Д. Багалія у царині шевченкознавства стали документальні матеріали. У першій шевченкознавчій статті "Характерная страничка из прошлого (Т. Г. Шевченко и народная школа)", яка побачила світ у журналі "Украинский вестник" (1906, № 6), Д. Багалій оприлюднив два доноси священників з Київщини. У них вимагалось заборонити розповсюдження "Граматики задля українського люду" (1862) Леоніда Яценка, ув'язненого на той час у Петропавлівській фортеці за революційну діяльність. Автори доносів – київський митрополит (очевидно, Арсеній Москвін – Г. К.), благочинний [Іоанн] Малицький. Отці церкви московського патріархату скаржилися Синоду на те, що книжку надруковано українською мовою, а тексти, вміщені у "Граматиці...", серед яких і життєпис Т. Шевченка та його вірш "Не нарікаю я на Бога...", пробуджують свободолюбиві настрої, а тому, на їхню думку, недопустимі для поширення (Багалей, 1906, с. 354, 355). Висновок Д. Багалія був однозначним – він

назвав поезію Т. Шевченка "глубокой любовью к народу и его развитию путем слова и разума" (Багалей, 1906, с. 357), а самі доноси – ще одним фактом репресій проти української мови, свідченням цькування українців. Історик, який добре знав обставини й процеси розвитку українських земель у XVI–XVIII ст., звернув увагу на пагубні наслідки русифікації, які призвели до того, що з освіченої нації, котра вражала іноземних мандрівників у XVII ст., українці разом з іншими народами, підпорядкованими російській імперії, вже на поч. XX ст. стали одними з найменш грамотних. Крім низки, за словами Д. Багалія, драконівських законів – таких як Валуївський циркуляр (1863) та Емський указ (1876) – до упослідження українства великих зусиль доклала і російська церква. Зберігся пізніший від першопублікації рукопис цієї статті, написаний українською мовою, з промовисто скорегованим заголовком: "«Кобзарь» Т. Г. Шевченка й цензурні утиски" (Багалій, н. р. 1906 – н. п. 1932, арк. 1).

Учений протягом тривалого часу інтенсивно вивчав діяльність Кирило-Мефодіївського братства. Цій темі він присвятив кілька публікацій. У 1918 р. у журналі "Наше минуле" (№ 2) мовою оригіналу Д. Багалій надрукував доповідь міністра народної освіти С. Уварова від 8 травня 1847 р. та лист начальника Третього відділення О. Орлова від 26 травня 1847 р., адресовані Миколі І. Документи походили з архіву Міністерства народної освіти Російської імперії (тепер зберігаються у російському державному історичному архіві, рф). У них йшлося про революційні та антиросійські настрої, які ширилися як на підконтрольних імперії землях, так і в Європі. У своєму зверненні до монарха С. Уваров зосередив увагу на товаристві кирило-мефодіївців, ідеї якого назвав "коварным безумием" (Багалій, 1918а, с. 175). Міністр підкреслював, що Україна "...на досуге, жалеет о минувшей самобытности, о своем Гетмане, о разгульном казачестве, об обращении в крепостное право вольных ея жителей, об утрате местных привилегий..." і зберігає небезпечні для імперії "стремления национального духа к разъединению" (Багалій, 1918а, с. 176, 174).

Ці думки були суголосні із спостереженнями шефа Окремого корпусу жандармів О. Орлова. У листі від 26 травня 1847 р. він зізнавався, що слов'янофільство в Україні перетворилося в українофільство: молодь розвивала мову, літературу, відновлювала звичаї, мріяла про відродження Гетьманщини, а такі міркування, на його думку, "могут повести малороссиян, а за ними и других подвластных России народов, к желанию существовать самобытно" (Багалій, 1918а, с. 178). Свідчення чиновників призвели до низки превентивних заходів: посилилася цензура книг і журналів, насамперед київських, харківських, московських видавництв; було здійснено ревізію діяльності університетів і встановлено контроль за лекторами. С. Уваров зобов'язувався рапортувати про політичну ситуацію та революційні настрої за кордоном.

Коли у 1918 р. у видавництві "Рух" друкувався перший слобожанський "Кобзар", то до нього разом із дослідженням М. Сумцова "Слобожанщина і Шевченко" увійшла стаття Д. Багалія "Т. Г. Шевченко і Кирило-Мефодіївське братство", а також обидва згадані документи 1847 р. у перекладі українською мовою – доповідь С. Уварова та лист О. Орлова імператору. До речі, Шевченкові твори у цій збірці подано у редакції Василя Доманицького (1908 р.) та з його передмовою "Життя Тараса Шевченка", а художнє оформлення – малюнки в техніці ліногравюри виконав чеський живописець і графік Карел Немець (1879–1960), відомий на батьківщині насамперед як майстер з декорування будівель у техніці сграфіто. Художник у роки Першої світової війни перебував у полоні на Харківщині, в 1917 р., після звільнення, рік співробітничав у харківському видавництві "Рух". Очевидно, тоді і створив 12 ілюстрацій до "Кобзаря" (1918) Т. Шевченка. В шевченкіані його роботи та біографія донедавна не згадувалися. Один із примірників видання, що на сьогодні є бібліографічною рідкістю, зберігається у колекції шевченкіани книгознавця Юрія Меженка (Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, № 223).

Стаття Д. Багалія "Т. Г. Шевченко і Кирило-Мефодіївське братство", вміщена у "Кобзарі", розкриває роль товариства у житті поета за такими підпунктами: "Україно-слав'янська ідеологія Т. Г. Шевченка, висловлена їм в його поетичних

творах, зложених до 1847 р.", "Україно-слав'янська ідеологія, погляди кирило-мефодіївців і подобенство їх з поглядами Шевченка. Кара Шевченка", "Погляди на українство і слав'янство шефа жандарів гр. Орлова і міністра освіти гр. Уварова". Учений назвав покарання Т. Шевченка у цій справі найтрагічнішим моментом в його житті. Він звернув увагу, що на відміну від М. Костомарова, М. Гулака, В. Білозерського, участь поета в товаристві так і не було доведено. Д. Багалій проаналізував 46 поезій Т. Шевченка, написаних до арешту; розглянув їх джерельне підґрунтя – фольклорне, літературне та історичне. З-поміж творів виокремив вірш "Розрита могила" і поему "Великий льох", у яких поет показав "гнів та скорботу за неправду до України москалів та ляхів" (Багалій, 1918b, с. XXVII).

Стаття з "Кобзаря" 1918 р. згодом стала основою окремого видання Д. Багалія "Т. Г. Шевченко і кирило-мефодіївці. Історично-літературна розвідка" (1925). У книзі дослідження було доповнено ще такими розділами: "Слідство, допити і кара Шевченка", "Як відбулося заслання на Т. Г. Шевченко", "Політично-соціальна підвалина і ідейний зв'язок Шевченка і методіївців з ідеологією діячів інших суспільних рухів на Україні". Дослідник заперечив думку літературознавця М. Марковського, висловлену в статті "Шевченко в Кирило-Методіївському братстві" про те, що автором книги буття був поет (Марковський, 1924, с. 50). Її підготував М. Костомаров – виснував історик.

В особовому архіві Д. Багалія, що надійшов до Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка (ф. 37, всього 656 одиниць зберігання), в різних справах виявлено чернетки до цієї праці, які здебільшого містять незначні відмінності від опублікованого тексту, зумовлені, на нашу думку, довидавничою підготовкою дослідження, стилістичним удосконаленням тексту. Наприклад, рукописний варіант "Загальний висновок автора, що "Гайдамаки" Шевченка є антитеза до "Гайдамаків" Чайковського і польських мемуарів, а історична істина стоїть посередині" (Багалій, 1920d, арк. 45) у друці завершується на останній комі (Багалій, 1925, с. 16). Зустрічаються і суттєвіші змістові скорочення. Серед таких – до книжки Д. Багалія не потрапили свідчення про поета

В. Білозерського, надані під час допиту в Третньому відділенні 24 квітня 1847 р. і зафіксовані в рукописі у перекладі українською мовою: "Шевченко, скільки я міг запримітити в короткі наші зустрічі, завжди являвся яко поет-сирота, котрий витерпів в житті багацько горя і здається іще більше страждав душею. Він мучився своїм становищем і часами хотів забути про своє горе в чарці. Здається, що тоді він іноді й писав свої вірши – нікого він не бажав перетягти на свій бік. Його тільки страшенно обурювала зневага над кріпаками поміщиків. Він говорив: я нічого не хочу, тільки, щоб люди свого не цурались. Любив він співати українські пісні, котрі ставив вище своїх власних віршів; часто співав він і великоросійські пісні, які були йому до вподоби – згодом він би змінився, серце у нього добре, але бракує у нього виховання і він дуже нещасна людина; а, можливо, й сам він винен в своїх нещастях", – читаємо у чернетці (Багалій, 1920d, арк. 40). Натомість у виданні цю цитату з документа, оприлюдненого ще у "Збірнику пам'яті Тараса Шевченка (1814–1914)" (1915) за редакцією М. Грушевського, переказано одним реченням: "Білозерський і про Шевченка не показав нічого непристойного і, очевидно, бажаючи захистити його, як і товариство, перед жандармами, малював його постать в дуже м'яких тонах" (Багалій, 1925, с. 44). В архіві Д. Багалія є також проспект на тему "Шевченко і декабристи", який відповідає змісту сьомого розділу книги "Політично-соціальна підвалина і ідейний зв'язок Шевченка і методіївців з ідеологією діячів інших суспільних рухів на Україні" (Багалій, 1920с, 2 арк.). Ще кілька аркушів рукопису до статті потрапило до папки "Про світогляд Т. Г. Шевченка" (Багалій Д., 1920-ті – поч. 1930-х, арк. 32–35). Всі ці автографи показують розвиток творчої думки автора, його роботу над текстом на різних етапах його написання.

На появу книжки "Т. Г. Шевченко і кирило-мефодіївці. Історично-літературна розвідка" (1925) відгукнувся рецензією колишній міністр внутрішніх справ УНР, публіцист Павло Христюк у журналі "Червоний шлях". Він відзначив фактологічне наповнення видання, однак розкритикував методологію, позбавлену марксистсько-ленінських постулатів,

без яких у той радянський час наукові студії були неможливі (Христюк, 1925, с. 234).

Прорецензувати видання було запропоновано також шевченкознавцю Михайлу Новицькому. З проханням до вченого звертався журнал "Життя й революція". Дослідник писати рецензію відмовився, а у листі до І. Айзенштока від 26 липня 1925 р. зізнався: "Як на мене, написана вона слабуватиме. Майже виключно на старих матеріалах побудована" (Новицький, 1925). Того ж року М. Новицький надрукував власну статтю з цієї теми "Шевченко в процесі 1847 р. і його папери", у якій вперше оприлюднив шість документів про арешт поета, а також вилучені у нього листи, археографічні нотатки. До речі, у 1920-х на поч. 1930-х років – планувалося видати усі справи Кирило-Мефодіївського братства. Цей намір виношував І. Айзеншток, Д. Багалій, В. Міяковський та ін., однак окремим виданням матеріали слідства були опубліковані аж у 1990 р. у трьохтомнику "Кирило-Мефодіївське товариство".

Від листопада 1926 р. і до кінця життя – лютого 1932 р. – Д. Багалій очолював Інститут Тараса Шевченка, брав участь в організації шевченкознавства та популяризації життя і творчості поета, керував кабінетом "передшевченківської" літератури.

Початок керівництва Д. Багалія збігся з його ювілеєм – у 1927 р. наукова спільнота відзначала 70 років ученого від дня народження і 50 років його наукової діяльності. Творчі вечори на пошанування дослідника відбулися у Харкові та у Києві. Через багато років Григорій Костюк, учасник урочистостей, згадував: "...всі промови були дуже офіційно-щирі, буденні і безбарвні. Ніхто нічого нового, особливого не сказав, ніхто не висунув будь-якої хвилюючої ідеї" (Костюк, 1987, с. 200). Присутнім запам'ятався виступ члена Політбюро ЦК КП(б)У Павла Постишева, який закликав радянизувати науку. Зміни у методології досліджень ставали невідворотними.

Вітав ювіляра і колектив Інституту Тараса Шевченка. "З великою енергією, з хистом досвідченого організатора і тактом громадського робітника Ви взяли за оформлення нової інституції, Ви за короткий час піднесли її науково-громадський авторитет і створили об'єктивну можливість об'єднатись для

спільної роботи шевченкознавцям Києва і Харкова і взагалі працівникам у галузі нової української літератури" (Дорошкевич та ін., 1927, арк.1), – йшлося у привітанні (друкується вперше). З-поміж інших дружньо-офіційних адресів воно вирізнялося тим, що підкреслювало стратегію наукової діяльності Д. Багалія: "Ваші досліді раз у раз засновані на безмежному фактичному матеріалі, на Вашій багатій ерудиції в джерелознавстві, в епістолярній і мемуарній літературі" (Дорошкевич та ін., 1927, арк. 1). Листівку підписали співробітники київської філії Інституту 10 грудня 1927 р. – Ол. Дорошкевич, А. Лебідь, Б. Навроцький, В. Міяковський, М. Новицький, П. Филипович.

Збереглася низка спогадів про видатного ученого. У них, крім організаторських здібностей Д. Багалія, сучасники відзначили вміння знаходити компроміси, виваженість, щирість, приязність у спілкуванні з колегами. Для Наталії Полонської-Василенко історик розкрився, як людина мудра і дотепна (Полонська, 2011, с. 359). Є. Чикаленко та О. Оглоблін відзначали у діяльності вченого надмірну дипломатичність (Чикаленко, 1955, с. 127; Оглоблін, 1988, с. 97). Сергій Єфремов, на якого Д. Багалій справив враження людини боягузливої, не міг оминати той факт, що тодішній режим виказував ученому недовіру і мав його за "...мало не ворога радянської влади?", – відзначив літературознавець у щоденнику 13 грудня 1926 р. (Єфремов, 1997, с. 441). Натомість перший президент УАН Володимир Вернадський, який високо цінував наукові праці свого соратника по Академії, не міг сприйняти намагань історика порозумітися з радянською владою. Видатний природознавець осуджував участь Д. Багалія в проведенні змін у системі вищої освіти в Україні, а саме: посиленні її радянізації, перетворенні університетів у Інститути народної освіти. З цієї причини В. Вернадський ознаменував історика у листі до А. Кримського від 13 лютого 1927 р. "тріховодник грішний" (Епістолярна спадщина, 2005, с. 157) і відмовив у проханні подати статтю до "Ювілейного збірника на пошану академіка Дмитра Івановича Багалія", що друкувався, як 51-й номер "Збірника історично-філологічного відділу" (1927). Очевидно, що у таких непростих політичних обставинах, які не могли не

позначитися на міжособистісному спілкуванні, Д. Багалій намагався знайти своє місце в новій державній системі – УРСР.

Коли наприкінці 1920-х років в Інституті Тараса Шевченка розпочали друкувати за редакцією М. Новицького твори поета для широкого кола читачів, то Д. Багалій разом із співробітниками Інституту підготував до цих видань передмови. Зокрема, його стаття відкриває книжечку "Сон. Кавказ. Дві поеми" (1927; перевид. 1928). У ній Д. Багалій відзначив ліричність Шевченкових творів і зауважив, що поема "Сон" "стоїть на національній українській ґрунті", тоді як "Кавказ", дійшов висновку академік, побудовано на ширшій загальнолюдській основі (Багалій, 1927, с. 5). Поезію Т. Шевченка автор передмови підніс до вершин світової лірики та поставив поруч з творами Г. Гейне та А. Міцкевича.

Разом з П. Филиповичем Д. Багалій є автором передмови "Шевченкова поема про Івана Гуса" до видання "Єретик" (1927; перевид. 1929, 1930). Із примітки в книзі відомо, що Д. Багалію належить початок статті. Зокрема, він розкрив історичне тло подій, яким надихався поет в момент написання поеми – період гуситських війн першої пол. XV ст. та образ самого Яна Гуса. Відповідно до провідної у ті роки ідеології соціалізму дослідник наголошував на революційній складовій поеми: "Поема Шевченкова не так історична, як революційна, і поет хотів намалювати в ній образ сміливого борця за правду, за темнії люди, обличителя неситих князів церкви..." (Багалій, Филипович, 1927, с. 5), тоді як співробітник київської філії Інституту Тараса Шевченка П. Филипович підкреслював значення історичної складової твору, щоправда зауважив, що "Шевченко не вийшов поза межі історичного матеріалу, поданого в студії Палаузова" (Багалій, Филипович, 1927, с. 11). Йдеться про статтю "Иоанн Гус и его последователи", надруковану в журналі "Отечественные записки" (1845, кн. 10).

Одним із завдань, над яким працювали науковці Інституту Тараса Шевченка, ймовірно, саме з ініціативи директора установи, стало збирання і оприлюднення переказів, легенд про Т. Шевченка. З цієї теми з'явилися публікації О. Дорошкевича, П. Филиповича, Я. Хоменка та самого Д. Багалія. Зібрані та

проаналізовані матеріали історик надрукував у виданні "Т. Шевченко і селяне в переказах і історичній дійсності", а також в збірнику "Шевченко. Річник I" (обидва – 1928). У передмові до праці Д. Багалій підкреслив змістове спрямування творів: "бачимо Шевченка таким, яким уявляли його творці цих переказів" – у народному сприйнятті поет став мітичною особою, лицарем, характерником, мудрецем, захисником (Багалій, 1928b, с. 13). Про нього свідчили, як про живого чи воскреслого, заступника, що має допомогти здобути волю; ще в частині переказів йшлося про могилу поета, у якій начебто заховано до повстання ножі чи револьвери. В архіві Д. Багалія зберігся проспект цієї праці на 4 арк., у якому найчастіше повторюється мотив звільнення у переказах: "єдина надія на волю" "Тарас, що дав нам волю та чужоземці", "пани повстали за свою і вашу волю" (Багалій, 1920a, арк. 29–30 зв.). В особовому архіві вченого виявлено також автограф дослідження без закінчення, який розкриває творчу лабораторію автора, за цим текстом, як можемо висувати, книжку і було надруковано (Багалій, 1920a, арк. 1–28). Із низки виправлень в заголовкові бачимо, як розвивалася думка автора щодо назви своєї праці. Учений розглядав такі її варіанти: "Т. Шевченко і селянство в легенді і дійсності", "Т. Шевченко і кріпацтво в переказах і легендах", "Т. Шевченко і селяне в переказах і дійсності". Найвдалішим, на нашу думку, є заголовок самого видання "Т. Шевченко і селяне в переказах і історичній дійсності". До 2017 р., коли у видавництві "Критика" з'явилося зібрання переказів про поета "Поховання на могилі: Шевченкова біографія у фольклорі та фейклорі" (автор розвідки, коментарів та упорядник – М. Назаренко), книга Д. Багалія була найповнішим джерелом народних свідчень про поета.

Після арешту С. Єфремова у сфальсифікованій справі Спілки визволення України, Д. Багалій, як керівник Інституту Тараса Шевченка і вчений, який разом з літературознавцем засновував Українську Академію Наук, був змушений відреагувати на арешт С. Єфремова. В Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка зберігається відгук Д. Багалія про підсудного, сповнений

запевнень, що "...Академія вже одмежувалася од цих шкідників і ворогів української науки і культури" (Багалій, 1929, арк. 4 зв.).

Ще до затримання С. Єфремова його, як опозиційно налаштованого до радянської влади, намагалися не залучати до організаційного та наукового життя Інституту Тараса Шевченка. В опалу також потрапили Ол. Новицький і М. Зеров "доки він не заманіфестує свою «радянськість»" (Айзеншток, 1929, арк. 1). Про небажаність їхньої участі у роботі філії Інституту писав 10 січня 1929 р. учений секретар І. Айзеншток Д. Багалієві і просив донести цю інформацію до відома київських співробітників Інституту під час однієї з наукових зустрічей.

На поч. 1930-х років, у час, коли єдиною можливим шляхом розвитку літературознавства стає марксо-ленінська методологія, Д. Багалій видав брошуру "Т. Г. Шевченко – поет пригноблених мас" (1931), підготовлену на основі поезії, щоденника, листів письменника. Висновок автора був очікуваним і суголосний міркуванням Андрія Річицького, у якого Т. Шевченко виступає "співцем передпролетаріату" (Багалій, 1931а, с. 92; Річицький, 1923, с. 176). Уривки рукопису студії Д. Багалія виявлено в його архіві у папці під описовим заголовком "Про світогляд Т. Г. Шевченка" (Багалій, 1920-ті – поч. 1930-х, арк. 1–31). До архіву надійшов також автограф, за яким у 1930 р. було виголошено доповідь – текст цього рукопису згодом став основою видання (Багалій, 1920а, арк. 18–32 зв.).

Серед автографів ученого зберігається кілька промов тих років, у яких він на догоду радянській владі вдавався до таких формулювань як "...звільнення суспільства од релігійної отрути духівництва", "провідні соціальні ідеї його поезій..." (Багалій, 1931b, арк. 2–3) тощо. Однак навіть в умовах постійного тиску, Д. Багалій продовжував дбати про Інститут Тараса Шевченка. В архіві ученого під номером 405 зафіксовано "Розхідний кошторис Науково-дослідного Інституту Тараса Шевченка в Харкові. За Державним бюджетом на 1927–28 рік". У цьому документі, крім витрат на заробітну плату (оклад директора – 112 крб, наукового співробітника – 72 крб), передбачалися також оплачувані наукові відрядження в Польщу, Німеччину, Чернівці, Москву з метою виявлення матеріалів до історії

української літератури. На придбання автографів Т. Шевченка, меморіальних речей, наукової літератури Інститут просив 6 500 крб. (Багалій, Айзеншток, 1927, арк. 8–10).

В іншому документі – неопублікованому рукописі статті "Семидесятиріччя смерті Т. Г. Шевченка" (1931) – учений наголошував на значенні постаті поета для України, визначив шевченкознавство провідним науковим напрямком Інституту і відстоював потребу інституції в окремій будівлі. "Інститут вже три роки чекає приміщення (насправді значно більше, адже рішення про заснування Інституту Тараса Шевченка Президія Головнауки винесла ще у 1925 р. – *Г. К.*), де б могла проводитися його науково-дослідча робота, навчання та праця з численними аспірантами, [розташуватися] його Бібліотека, величезна збірка рукописів і особливо його музей, де мусять бути сконцентровані усі малюнки Т. Шевченка", – наголошував директор (Багалій, 1931b, арк. 11).

Згодом Інститут з Будинку наукових установ вул. Лібкнехта, 33 (нині – вул. Сумська) переїхав у приміщення Раднаркому (вул. Раднаркомівська, 11 (нині – вул. Жон Мироносець)). Галерею картин Т. Г. Шевченка вдалося відкрити наприкінці 1932 р. Нереалізованим залишився намір, який підтримував академік, заснувати Дім Тараса Шевченка.

У "Шевченківській енциклопедії" (т. 1) у статті про Дмитра Багалія відсутня інформація про те, що він у 1929–1932 роках очолював Комітет для організації видання творів Т. Шевченка (згодом – Редакційний комітет для видання творів Т. Г. Шевченка) (Ясь, 2012, с. 293). Підготовка повного зібрання творів поета стала першочерговим завданням літературознавців. Як відомо, після появи двох томів – "Листування" (т. 3, 1929) та "Щоденник" (т. 4, 1927) – друк зібрання, яке готував С. Єфремов разом з Комісією для видавання творів новітнього українського письменства, обірвався. Томи, що і до сьогодні залишаються прикладом академічного рівня підготовки видань, вилучалися з бібліотек, наукового обігу. Перед шевченкознавцями постала потреба розробити нову концепцію видання.

23 листопада 1929 р. Д. Багалій отримав від Президії Інституту Тараса Шевченка доручення провести переговори

з ВУАН, а саме Комісією для видавання пам'яток новітнього письменства про те, щоб об'єднати зусилля у підготовці зібрання, приуроченого до 120-річчя від дня народження письменника (Пилипенко, Айзеншток, 1929, арк. 98).

В архіві дослідника збереглися протоколи засідань, які доповнюють вже опубліковані матеріали щодо підготовчої роботи над виданням. Зокрема, з протоколів стало відомо, що у діяльності Редакційного комітету спочатку брали участь: Ол. Дорошкевич, М. Зеров, Б. Навроцький, М. Новицький (секретар), Ол. Новицький, С. Пилипенко, А. Річицький, Ол. Синявський, К. Студинський, П. Филипович, В. Щурат, М. Яворський, Б. Якубський. 25 грудня 1929 р. Комітет порушив питання про орфографію віршів поета у майбутньому виданні. М. Новицький виступив з пропозицією за основу нового зібрання взяти двохтомник "Поезія" (1927), однак заново перевірити віршову графіку тексту, правопис. Ол. Синявський підтримав необхідність дотримуватися чинного правопису, т. зв. скрипниківки. М. Зеров відстоював думку, що для читача потрібно друкувати один – основний текст, без варіантів. Дискусія завершилася тим, що було вирішено подавати Шевченкові вірші за правописом 1928 р., з варіантами, а в додатках чи окремим томом, за пропозицією О. Дорошкевича, планувалося відтворити факсимільно всі автографи поета. До того ж Ол. Дорошкевич наполягав на тому, щоб подавати твори за альбомним принципом (Протокол, 1929а, арк. 1–3).

Редакційний комітет, як бачимо з протоколів, на початку своєї діяльності збирався раз у тиждень, а згодом – раз у місяць. На засіданні 31 грудня 1929 р. було погоджено оплату роботи над виданням: підготовку вступних статей Комітет оцінив у 100 карбованців за кожен, 1 аркуш приміток – 40 крб, підготовку варіантів до творів – 75 крб, роботу редактора вирішено оплачувати 15 крб (Протокол, 1929б, арк. 6).

Найпершим мали друкувати восьмий том – малярську спадщину Тараса Шевченка. Над книгою працював Ол. Новицький ще під час підготовки попереднього академічного зібрання, яким опікувався С. Єфремов. У Інституті рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського зберігаються рецензії Д. Багалія

на передмову Ол. Новицького до тому малярської спадщини Шевченка та рукопис самого тому (ф. 279, спр. 33), датовані 31 березня – [31 вересня] 1930 р. У передмові, на думку рецензента, бракувало інформації про добу поета, його оточення (про спілкування митця з М. Костомаровим, П. Кулішем, М. Максимовичем, мочемордами). Водночас Д. Багалій радив укласти повну бібліографію про Шевченка-художника, зробити її критичний огляд, окремим збірником рекомендував підготувати статті про Шевченка-художника. Д. Багалій висловив також зауваження до тексту деяких коментарів, пропонував їх скоротити.

Голова Редакційного комітету відзначив скрупульозну роботу Ол. Новицького над виявленням творів, вивченням історії їх побутування та при коментуванні: "у цій справі являється головним фахівцем ще з тих часів, коли почав працювати над Шевченком-малярем і випустив в світ ряд робіт про нього" (Ходак, 2011, с. 76). Усього в томі було прокоментовано 905 малюнків художника – наявних і втрачених (в останньому зібранні творів Т. Шевченка у 12-ти томах вміщено 1103 роботи).

Більшість із цих зауважень Ол. Новицький не прийняв. Наприклад, відмовився від пропозиції Д. Багалія викинути слово "кацап" з коментаря № 252 (йдеться про начерки у листі до брата Микити від 2 березня 1840 р. – Г. К.), адже "Слова з підписом «кацап» є описання самого рисунку – це не моє слово, а підпис Шевченка" (Ходак, 2011, с. 78). Серед пояснень мистецтвознавця зустрічаємо також такі: "Коли скорочувати, то більше було б смислу зробити навпаки: викреслити те, що залишено, а залишити те, що викреслено" (№ 284), "Викинуто дуже важливі дані" (№ 436), "Після скорочення цитата загубила весь зміст" (№ 464). Відповідь Ол. Новицького на зауваження датується 28 березня 1932 р., Д. Багалій їй вже не міг прочитати – учений помер 9 лютого того року від запалення легень. Із повним текстом рецензії історика та поясненнями Ол. Новицького можна ознайомитися з першопублікації, яку здійснила Ірина Ходак (2011). Принагідно відзначимо, що примірник рецензії на вступну статтю Ол. Новицького виявлено в архіві Д. Багалія в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка. Авторизований машинопис

містить власноручні доповнення академіка, відсутні в автографі. В одному з уточнень рецензент назвав автора статті про взаємодію поетичної і малярської творчості Т. Шевченка: "...в розпорядженні Інституту Шевченка є спеціальна недрукована ще стаття Бакушинського, якою треба було б скористатися" (Багалій, 30 березня 1930 р., арк. 1). Ймовірно, йдеться про мистецтвознавця Анатолія Бакушинського (1883–1939), автора дослідження "Художня творчість і виховання" (1925), яке присвячено психології сприйняття мистецтва. Доля згаданого рукопису невідома.

Д. Багалій підтримував розвиток різних напрямків шевченкознавства, особисто контролював упорядкування шевченківської бібліографії, про що відомо з його пояснення за 1930 р. керівнику бібліографічної комісії ВУАН С. Постернаку. У ньому вказано, що співробітники Інституту, бібліографи М. Плевако та М. Яшек упродовж року розробили інструкції для розписування періодичних видань та продовжували збирати матеріали з шевченкознавства (Багалій, 1930, арк. 4). Попри низку показників вичерпна шевченківська бібліографія дотепер відсутня. Насамперед ревізії потребує література за 1920–1930-ті роки. Упродовж життя Дмитро Багалій поповнював власну бібліотеку, частину якої становила шевченкіана з помітками вченого. Ці видання сьогодні зберігаються у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського, Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка, Музеї книги і друкарства України.

Дмитро Багалій був також редактором збірника Інституту "Шевченко. Річник". У передмові до першого випуску він повідомив, що збірник упорядкований за зразком таких щорічників, як Гетівський, Шекспірівський, Дантівський, Пушкінський, відвів йому центральне місце в наукових збірниках з шевченкіани. У виданні, крім досліджень про життя, творчість, оточення поета, планувалося подавати хроніку про розвиток шевченкознавства в Україні та закордоном (Багалій, 1928а, с. 1). Співредакторами цього наукового видання були – Сергій Єфремов (річник перший, 1928) та Сергій Пилипенко (річник другий, 1930).

У 1930–1931 роках Д. Багалій разом із Ол. Дорошкевичем, С. Пилипенком, М. Плевако та ін. редагував журнал "Літературний архів" (побачило світ 11 випусків).

Як директор Інституту Тараса Шевченка, академік часто виступав з популяризаторськими статтями про поета та про організацію шевченкознавства. З-поміж таких його публікацій: "Інститут Т. Шевченка (його завдання, сучасний стан і перспективи дальшого розвитку)" ("Культура і побут", 1927, № 10), "Засідання в Інституті ім. Тараса Шевченка, присвячене пам'яті поета" ("Життя й революція", 1927, № 3) тощо. Учений прочитав низку лекцій про митця в університетах, музеях, робітничих установах, контролював підготовку шевченківських заходів. Входив до бюро Шевченківського комітету, що опікувалося спорудженням пам'ятників поету, організацією музеїв. Через багато років Федір Сарана у статті "Дослідження в Інституті Тараса Шевченка спадщини поета (1926–1936)", вміщеній у збірнику чотирнадцятої шевченківської конференції, зауважив: "...чимало зробив для популяризації і увічнення пам'яті поета" (Сарана, 1966, с. 364).

Толерантність ученого до режиму не врятувала академіка від цькування. На поч. 1930-х років проти Д. Багалія розгорнулася кампанія критики і звинувачень у "псевдомарксизмі", ворожості до радянської влади, яка припинилася з відходом одного "з найвидатніших учених ХІХ–ХХ століття" (Дроздовский, 1932, с. 402) у засвіти.

Дискусія і висновки

Діяльність Дмитра Багалія у шевченкознавстві, якому він присвятив переважно останні роки свого життя, у порівнянні зі спадщиною ученого-історика – суттєво скромніша і нараховує всього три книги ("Т. Г. Шевченко і кирило-мефодіївці. Історично-літературна розвідка", 1925; "Т. Шевченко і селяне в переказах і історичній дійсності", 1928; "Т. Г. Шевченко – поет пригноблених мас", 1931), кілька передмов та понад десять наукових і науково-популярних статей. У них дослідник підкреслював важливість вивчення документальних джерел, автографів митця, а також прижиттєвої літератури про поета: листування, переказів.

Як одному з організаторів і першому керівнику Інституту Тараса Шевченка, Д. Багалію разом із співробітниками, попри настійні спроби влади перетворити Інститут в рупор марсистсько-ленінської ідеології, вдалося утвердити авторитет цієї установи та закласти фундамент її розвитку. Упродовж свого керівництва (1926–поч. 1932) академік обстоював потребу всебічно досліджувати життя та творчість Т. Шевченка, українську літературу загалом, дбав про зміцнення матеріального становища Інституту – домігся окремого приміщення, необхідного для належного збереження Шевченкових автографів, малярських творів, та, зокрема, для гідного забезпечення умов праці науковців. Із другої пол. 1929 р. і на поч. 1930-х контролював розробку концепції і підготовку Повного зібрання творів Тараса Шевченка. Ймовірно, з огляду на поважний вік і м'який характер Д. Багалія, низку адміністративних обов'язків в Інституті Тараса Шевченка було делеговано ученому секретарю І. Айзенштоку та заступнику директора С. Пилипенку. Цікаво, що учні Дмитра Багалія – історики Антін Козаченко, Олександр Оглоблин – також зверталися до вивчення життя і творчості українського поета.

Список використаних джерел

Айзеншток, І. (10 січня 1929 р.). [Лист Д. Багалієві]. Ф. І. (Спр. 45503, арк. 1–1 зв., автограф), Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), Київ, Україна.

Багалей, Д. (1906). Характерная страничка из прошлого (Т. Г. Шевченко и народная школа). *Украинский вестник*, 6, 354–358.

Багалій, Д. Айзеншток, І. (1927). [Розхідний кошторис Науково-дослідчого Інституту Тараса Шевченка в Харкові за державним бюджетом на 1927–28 рік]. Ф. 37. Дмитро Багалій. (Од. зб. 405, арк. 7–10, авторизований машинопис), відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (далі – ІЛ), Київ, Україна.

Багалій, Д. (1930). [Кабінет бібліографії]. Ф. 37. Дмитро Багалій. (Од. зб. 422, арк. 4, автограф), ІЛ, Київ, Україна.

Багалій, Д. (н. р. 1906 – н. п. 1932). [Кобзарь Т. Шевченка й цензурні утиски]. Ф. 37. Дмитро Багалій, (Од. зб. 20, 7 арк., автограф), ІЛ, Київ, Україна.

Багалій, Д. (1918а). Нові джерела про Кирило-Мефодіївське братство. *Наше минуле*, 2, 171–179.

Багалій, Д. (1918b). Шевченко і Кирило-Мефодіївське братство. У Т. Шевченко, *Кобзар*. (с. XXIII–LIV). Рух.

- Багалій, Д. (1920а). [Т. Г. Шевченко – поет пригноблених мас]. Ф. 37. Дмитро Багалій. (Од. зб. 24, арк. 18–32 зв., автограф), ІЛ, Київ, Україна.
- Багалій, Д. (1920b). [Т. Шевченко і селяне в переказах і дійсності]. Ф. 37. Дмитро Багалій. (Од. зб. 23, 30 арк., автограф), ІЛ, Київ, Україна.
- Багалій, Д. (1920с). [Шевченко і декабристи]. Ф. 37. Дмитро Багалій. (Од. зб. 22, 2 арк., автограф), ІЛ, Київ, Україна.
- Багалій, Д. (1920d). [Шевченко і Кирило-Мефодіївське братство]. Ф. 37. Дмитро Багалій. (Од. зб. 24, арк. 1–17, 33–50, автограф), ІЛ, Київ, Україна.
- Багалій, Д. (1920-ті – поч. 1930-х). [Про світогляд Т. Г. Шевченка]. Ф. 37. Дмитро Багалій. (Од. зб. 26, 40 арк., автограф), ІЛ, Київ, Україна.
- Багалій, Д. (1927). Про поему "Сон". Про поему "Кавказ". У Т. Шевченко. (Авт.). *Сон. Кавказ. Дві поеми.* (с. 3–10, 33–35). Держвидав України.
- Багалій, Д. (1928а). [Передмова]. У *Шевченко. Річник* 1(1). Держвидав України.
- Багалій, Д. (1928b). *Т. Шевченко і селяне в переказах і історичній дійсності.*
- Багалій, Д. (31 березня 1930). Рецензія на вступну статтю акад. О. П. Новицького. Ф. 37. Дмитро Багалій. (Од. зб. 91, 1 арк., авторизований машинопис), ІЛ, Київ, Україна.
- Багалій, Д. (1929). [Робота І-го відділу Всеукраїнської Академії Наук за 11 років його існування]. Ф. 1. Історико-філологічний відділ. (Спр. 45169. 4 арк., автограф), ІР НБУВ, Київ, Україна.
- Багалій, Д. (1931а). [Семидесятиріччя смерті Т. Г. Шевченка]. Ф. 37. Дмитро Багалій. (Од. зб. 25, 11 арк., автограф), ІЛ, Київ, Україна.
- Багалій, Д. (1931b). *Т. Г. Шевченко – поет пригноблених мас.* Література і мистецтво.
- Багалій, Д., Филипович, П. (1927). Шевченкова поема про Івана Гуса. У Т. Шевченко. *Єретик* (с. 10–12). Держвидав України.
- Богдашина, О. М. (1998). Перший директор інституту Тараса Шевченка Д. І. Багалій. *Науковий вісник Харківського державного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: Історичні науки: зб. наук. пр.* (1), 80–82.
- Дорошкевич, Ол., Лебідь, А., Навроцький, Б. та ін. (10 грудня 1927 р.). [Вітальний адрес Київської філії інституту Тараса Шевченка Д. І. Багалію в зв'язку з 50-річчям наукової і громадської діяльності]. Ф. 80. Дмитро Багалій (Спр. 31, 2 арк., машинопис), ІР НБУВ, Київ, Україна.
- Дроздовський, В. (1932). Д. І. Багалій [некролог]. У *Труди інститута славянознавства Академії наук СССР.* (Т. 1, с. 402–408). Изд-во АН СССР.
- Єфремов, С. (1997). *Щоденники. 1923–1929.* (Бібліотека газети "Рада". Мемуари). Газ. "Рада".
- Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 1926–2001: Сторінки історії*, 75 (2003). Наукова думка.
- Костюк, Г. (1987). *Зустрічі і прощання. Спогади.* (Кн. 1). Канад. Ін-т укр. студій Альбертський ун-т.
- Кравченко, В. В. (1999). Д. І. Багалій в світлі й тіні своєї "Автобіографії". У *Вибрані праці: у 6 т.* (Т. 1, с. 9–56).
- Марковський, М. (1924). Шевченко в Кирило-Методіївському братстві. *Записки історично-філологічного відділу*, (4), 49–57.

Матвеева, Л. В., Василюк, О. Д. (упоряд.). (2005). *Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890–1941): в 2 т. Т. 2. 1918–1941. Серія "Наукова спадщина сходознавців"*.

Микитась, В. (1995). На світанку створення Інституту літератури. *Слово і Час*, 1, 35–42.

Новицький, М. (26 июля 1925 г.), [Письмо к И. Айзенштоку]. Ф. 182. Ієремія Айзеншток. (В опрацюванні, автограф), ІЛ, Київ, Україна.

Оглоблин, О. (1988). Пам'яті Дмитра Багалія. *Український історик*. (1–4), 96–105.

Онищенко, О. С. Яременко, Л. М. Індиченко, Г. В. (упоряд.). (2018). *Національна академія наук України – 100: головні тенденції розвитку і здобутки: документи і матеріали. Книга 1: 1918–1945*.

Пилипенко, С., Айзеншток, І. (23 листопада 1929 р.). [Лист Президії Науково-дослідного Інституту Тараса Шевченка до Президії ВУАН]. Ф. 37. Дмитро Багалій. (Од. зб. 422, арк. 98, авторизований машинопис), ІЛ, Київ, Україна.

Полонська-Василенко, Н. (2011). *Спогади*. Видавничий дім "Києво-Могилянська академія".

Протокол засідання Комітету для організації видання творів Т. Шевченка (25 грудня 1929 р.). Ф. 37. Дмитро Багалій. (Од. зб. 407, арк. 1–4, машинопис), ІЛ, Київ, Україна.

Протокол засідання Комітету для організації видання творів Т. Шевченка (31 грудня 1929 р.). Ф. 37. Дмитро Багалій. (Од. зб. 407, арк. 5–6, машинопис), ІЛ, Київ, Україна.

Річицький, А. (1923). *Тарас Шевченко в світлі епохи (публіцистична розвідка)*. Українсько-Американське вид-во "Космос".

Сарана, Ф. (1966). Дослідження в Інституті Тараса Шевченка спадщини поета (1926–1936). *Збірник праць чотирнадцятої наукової шевченківської конференції* (с. 359–367). Наукова думка.

Ходак, І. (2011). Восьмий том повного зібрання творів Тараса Шевченка: спроба реконструкції проекту (1923–1934). *Студії мистецтвознавчі*. (Ч. 2), 67–104.

Христюк, П. (1925). Д. І. Багалій. Т. Г. Шевченко і кирилометодіївці. Історично-літературна розвідка. За редакцією катедри історії укр. культури. Держ. вид. України, 1925 г. (Рец.). *Червоний шлях*. (8), 233–234.

Чикаленко, Є. (1955). *Спогади 1861–1907*. УВАН у США.

Юрчук, В. І. (2012). *П'ятдесят літ на сторожі української науки та культури*. Персонал.

Ясь, О. (2012). Багалій Дмитро Іванович. У *Шевченківська енциклопедія: у 6 т. Т. 1*, с. 293.

Karel Němec – grafik, malíř. *Horácká galerie v Novém Městě na Moravě*. <https://www.horackagalerie.cz/karel-nemec>

References

Aizenshtok, I. (January 10, 1929). [Letter to D. Bagalii]. F. I. (Issue 45503, sheet 1–1, autograph), Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (next – IR NBUV), Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

Bagalei, D. (1906). A characteristic page from the past (T. G. Shevchenko and the national school). *Ukrainian bulletin*. (6), 354–358 [in Russian].

Bahalii, D. Aizenshtok, I. (1927). [Cost estimate of the Taras Shevchenko Scientific Research Institute in Kharkiv according to the state budget for 1927–28] // F. 37. Dmytro Bahalii. (Issue 405, sheets 7–10, authorized typescript), Department of Manuscript Collections and Textology of T. H. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine (next – IL), Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

Bahalii, D. (1930). [Cabinet of bibliography]. F. 37. Dmytro Bahalii. (Issue 422, sheet 4, autograph), IL, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

Bahalii, D. (1906–1932). [Shevchenko's Kobzar and oppression of censorship]. F. 37. Dmytro Bahalii. (Issue 20, 7 sheets, autograph), IL, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

Bahalii, D. (1918a). New sources about the Cyril and Methodius brotherhood. *Our past*. (2), 171–179 [in Ukrainian].

Bahalii, D. (1918b). Shevchenko and the Cyril and Methodius Brotherhood. In T. Shevchenko, *Kobzar*. (pp. XXIII–LIV). Movement [in Ukrainian].

Bahalii, D. (1920a). [T. H. Shevchenko is a poet of the oppressed masses]. F. 37. Dmytro Bahalii. (Issue 24, sheets 18–32 back, autograph), IL, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

Bahalii, D. (1920b). [T. Shevchenko and the peasants in legends and historical reality]. F. 37. Dmytro Bahalii. (Issue 23, 30 sheets, autograph), IL, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

Bahalii, D. (1920c). [Shevchenko and decembrists]. F. 37. Dmytro Bahalii. (Issue 22, 2 sheets, autograph), IL, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

Bahalii, D. (1920d). [Shevchenko and the Cyril and Methodius Brotherhood]. F. 37. Dmytro Bahalii. (Issue 24, sheets 1–17, 33–50, autograph), IL, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

Bahalii, D. (1920s – beginning 1930s). [About the worldview of T. H. Shevchenko] // F. 37. Dmytro Bahalii. (Issue 26, 40 sheets, autograph), IL, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

Bahalii, D. (1927). About the poem "Dream" About the poem "Caucasus" In T. Shevchenko. *Dream. Caucasus*. Two poems. (pp. 3–10, 33–35). State Publishing House of Ukraine [in Ukrainian].

Bahalii, D. (1928a). [Preface]. In *Shevchenko. Annual* 1(1). State Publishing House of Ukraine [in Ukrainian].

Bahalii, D. (1928b). *T. Shevchenko and the peasants in legends and historical reality*.

Bahalii, D. (March 31, 1930). [Review of the introductory article by acad. O. P. Novitskyi] // F. 37. Dmytro Bahalii. (Issue 91, 1 sheets, autograph), IL, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

Bahalii, D. (1929). [The work of the 1st department of the All-Ukrainian Academy of Sciences for 11 years of its existence]. F. 1. Historical and philological department. (Issue 45169, 4 sheets, autograph), IR NBUV, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

Bahalii, D. (1931a). [The seventieth anniversary of the death of T. H. Shevchenko]. F. 37. Dmytro Bahalii. (Issue 25, 11 sheets, autograph), IL, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

Bahalii, D. (1931b). *T. H. Shevchenko is a poet of the oppressed masses*. Literature and art. [in Ukrainian].

Bahalii, D., Fylypovych, P. (1927). Shevchenko's poem about Ivan Hus. In T. Shevchenko. *Heretic* (pp. 10–12). State Publishing House of Ukraine [in Ukrainian].

Bohdashyna, O. M. (1998). D. I. Bahalii, the first director of the Taras Shevchenko Institute. *Scientific Bulletin of H. S. Skovoroda Kharkiv State Pedagogical University. Series: Historical sciences: collection of scientific works* (1), 80–82 [in Ukrainian].

Doroshkevych, Ol., Lebid, A., Navrotskyi, B. and others. (December 10, 1927). [Welcome address of the Kyiv branch of the Taras Shevchenko Institute to D. I. Bahalii in connection with the 50th anniversary of scientific and public activity]. F. 80. Dmytro Bahaliij (Issue 31, 2 sheets, typescript), IR NBUV, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

Drozdovskij, V. (1932). D. I. Bahalii [obituary]. In *Scientific works of the Institute of Slavic Studies of the Academy of Sciences of the USSR*. (Vol. 1, pp. 402–408). Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR [in Russian].

Yefremov, S. (1997). *Diaries. 1923–1929*. (Rada newspaper library. Memoirs). Newspaper "Rada" [in Ukrainian].

Institute of Literature named after T. H. Shevchenko of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1926–2001: Pages of History, 75 (2003). Scientific thought [in Ukrainian].

Kostyuk, H. (1987). *Meetings and farewells. Memoirs*. (Book 1). Canada Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta [in Ukrainian].

Kravchenko, V. V. (1999). D. I. Bahaliij in the light and shadow of his "Autobiography". In *Selected works: in 6 volumes* (Vol. 1, pp. 9–56) [in Ukrainian].

Markovskiy, M. (1924). Shevchenko in the Cyril and Methodius Brotherhood. *Notes of the historical and philological department*. (4), 49–57 [in Ukrainian].

Matvieieva, L. V., Vasylyuk, O. D. (edited). (2005). *The epistolary heritage of Agathangel Crymskyi (1890–1941): in 2 volumes, T. 2. 1918–1941*. "Scientific heritage of Orientalists" series [in Ukrainian, in Russian].

Mykytas, V. (1995). At the dawn of the creation of the Institute of Literature. *Word and Time*. (1), 35–42 [in Ukrainian].

Novytskyi, M. (July 26, 1925), [Letter to I. Aizenshtok]. F. 182. Iyeremiia Aizenshtok. (In progress, autograph), IL, Kyiv, Ukraine [in Russian].

Ohloblin, O. (1988). In memory of Dmytro Bahalii. *Ukrainian historian*. (1–4), 96–105 [in Ukrainian].

Onyshchenko, O. S. Yaremenko, L. M. Indychenko, H. V. (edited). (2018). *National Academy of Sciences of Ukraine – 100: main development trends and achievements: documents and materials. Book 1: 1918–1945* [in Ukrainian].

Pylypenko, S., Aizenshtok, I. (November 23, 1929). [Letter of the Presidium of the Taras Shevchenko Research Institute to the Presidium of the Ukrainian Academy of Sciences]. F. 37. Dmytro Bahalii. (Issue 422, sheet 98, authorized typescript), IL, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

Polonska-Vasylenko, N. (2011). *Memoirs*. Publishing House "Kyiv-Mohyla Academy" [in Ukrainian].

Minutes of the meeting of the Committee for organizing the publication of T. Shevchenko's works (December 25, 1929). F. 37. Dmytro Bahalii. (Issue 407, sheets 1–4, typescript), IL, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

Minutes of the meeting of the Committee for organizing the publication of T. Shevchenko's works (December 31, 1929). F. 37. Dmytro Bahalii. (Issue 407, sheets 5–6, typescript), IL, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

Richytskyi, A. (1923). *Taras Shevchenko in the light of the era (publicistic intelligence)*. Ukrainian-American publishing house "Cosmos" [in Ukrainian].

Sarana, F. (1966). Studies at the Taras Shevchenko Institute of the Poet's Heritage (1926–1936). *Collection of scientific works of the Fourteenth Scientific Shevchenko Conference* (pp. 359–367). Scientific thought [in Ukrainian].

Khodak, I. (2011). The eighth volume of the complete collection of works of Taras Shevchenko: an attempt to reconstruct the project (1923–1934). Art studies. (Part 2), 67–104 [in Ukrainian].

Hrystiuk, P. (1925). D. I. Bahalii. T. H. Shevchenko and members of Cyril-Methodius society. Historical and literary research. Edited by the Department of Ukrainian History cultures. State Publishing House of Ukraine, 1925 (Review). *Red way*. (8), 233–234 [in Ukrainian].

Chykalenko, Ye. (1955). *Memories 1861–1907*. UVAN in the USA [in Ukrainian].

Yurchuk, V. I. (2012). *Fifty years on guard of Ukrainian science and culture*. Personnel [in Ukrainian].

Yas, O. (2012). Dmytro Ivanovych Bahalii. In *the Shevchenko encyclopedia: in 6 volumes* (Vol. 1), 293 [in Ukrainian].

Karel Nemec – graphic, painter. *Horacka Gallery in Nove Mjesto na Morave* [In Czech]. <https://www.horackagalerie.cz/karel-nemec>

Отримано редакцією збірника / Received: 07.08.24

Прорецензовано / Revised: 23.09.24

Схвалено до друку / Accepted: 15.10.24

Halyna KARPINCHUK, PhD (Philol).

ORCID ID: 0000-0003-4088-0084

e-mail: halynakarpinchuk@gmail.com

T. H. Shevchenko Institute of Literature
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

DMYTRO BAHALII IS THE FIRST DIRECTOR OF THE TARAS SHEVCHENKO INSTITUTE AND HIS CONTRIBUTION TO SHEVCHENKO STUDIES

Background. *Scientific achievements of academician Dmytro Bahalii, the author of more than 600 historical studies, in the field of literary studies include only up to fifty works. This article analysis for the first time the Shevchenko studies of D. Bahalii, which he worked on mostly at the end of his life.*

Methods. *The article wrote using general scientific methods (analysis, synthesis, description, generalization), historical-literary, textological, and source studies (biographical, cultural-historical, comparative, heuristic, critical).*

Results. *The work of the scientist in researching of documents and legends about the poet are clarified. The contribution of scientist to establishing the role of*

the Cyril and Methodius brotherhood in the life and work of T. Shevchenko is outlined. A review of D. Bahalii work about the Cyril-Methodius was introduced into scientific circulation.

The participation of D. Bahalii in the appearance of some editions of T. Shevchenko's works: "Kobzar" (1918), "Heretic", "Dream. Caucasus: two poems" (both – 1927) was determined. During the preparation of the article, the history of the appearance of 12 drawings for the "Kobzar" (1918) created by Karel Nemets was found out.

The employment of the Committee for organizing the publication of T. Shevchenko's works under the leadership of D. Bahalii is outlined. The scientist reviewed the eighth volume of the artistic heritage for a complete collection of works of the poet and artist, prepared by Ol. Novytskyi. For the first time, a number of documents from the archive of D. Bahalii are introduced into scientific circulation, for example, the article "Seventieth anniversary of the death of T. H. Shevchenko", autographs of published works, protocols of 1929–1930th years, official letters. All these materials are stored in the Department of Manuscript Collections and Textology of T. H. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine (f. 37)

Conclusions. *D. Bahalii researching in Shevchenko studies includes only three books, several prefaces, and more than ten scientific and scientific popularization articles. As one of the organizers and the first head of the Taras Shevchenko Institute, D. Bahalii together with his employees, despite persistent attempts by the authorities to turn the poet and the Institute named after him into a mouthpiece of the Marxist-Leninist ideology, managed to establish the authority of this institution and lay the foundation for its further development.*

Keywords: *T. Shevchenko, D. Bahalii, documents, legends, complete collection of works, Taras Shevchenko Institute, Shevchenko studies, the 1920's–1930-s.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.